

Renata Machalska

Zespół Szkół Specjalnych Nr 2 w Łodzi

Polski rynek pracy wobec matek dzieci niepełnosprawnych

Polish the market of work in the face the handicapped children's mothers

Streszczenie

Dla każdej z płci społeczeństwo wyznacza sposoby realizowania danych ról społecznych. Stereotypowe przekonania dyskryminują w tej kwestii zwłaszcza kobiety spychając je do roli matek zajmujących się dziećmi, mężem i domem.

Sytuacja matek mających niepełnosprawne dziecko jest szczególnie trudna. Są one dyskryminowane w patriarchalnym społeczeństwie jako kobiety, wśród młodych kobiet jako matki – czyli osoby, które od momentu urodzenia dziecka już się nie rozwijają oraz wśród matek zdrowych dzieci jako gorsze, które „ponoszą całą winę” za niepełnosprawność swojego potomstwa. Stąd celem artykułu jest prezentacja opinii matek dzieci niepełnosprawnych na temat ich sytuacji na rynku pracy w Polsce.

Summary

For every of sex the society marks the ways of realizing the data of social functions. Stereotypical convictions discriminate in this matter especially woman pushing aside it to mothers' deal with children, husband parts and house.

Mothers' situation having handicapped child it is particularly difficult. They are discriminated in patriarchal society as woman, among women's young as mother - the that is person who since moment of birth of child do not develop already as well as among healthy children's mothers as worse, which they bear for is handicap whole fault their offspring. The pronouncement has on aim introduction of the mothers' opinion handicapped children on subject their situation on market of work in Poland.

Słowa kluczowe: dyskryminacja, kobieta, matka, dziecko niepełnosprawne

Key words: discrimination, woman, mother, handicapped child

„Diametralna przebudowa świadomości społecznej

wymaga intensywnych oddziaływań

realizowanych w długim czasie”¹.

Mimo, iż żyjemy w XXI wieku posiadanie dziecka niepełnosprawnego nadal stygmatyzuje jego rodziców. W potocznych opiniach stereotyp, w którym za płeć i „jakość dziecka” obwinia się matkę ciągle istnieje. Mimo szeroko zakrojonych kampanii społecznych na rzecz integracji osób niepełnosprawnych w mediach matki doświadczają w stosunku do siebie i swojego dziecka społecznego etykietyzowania i wykluczania². Wiele małżeństw na skutek emocjonalnego kryzysu związanego z pojawieniem się dziecka niepełnosprawnego i narastającymi ciągle problemami ulega rozpadowi. Ten kryzys dotyczy samej rodziny, rodzi się w jej wnętrzu jako instytucji. Dotyka on samych podstaw życia rodziny. Jego konsekwencją jest bowiem zagubienie naturalnej hierarchii wartości, gdzie rodzina przegrywa na skutek emocjonalnego rozdarcia, przez źle pojmowane szczęście własne i rodzinne³. W wyniku rozpadu to na matkę spada tym samym cały ciężar wychowania i radzenia sobie z problemami życia codziennego.

Ambiwalentne postawy społeczeństwa w stosunku do matek dzieci niepełnosprawnych powodują, że samotne macierzyństwo staje się jeszcze bardziej trudne i przykre. Dodatkowym problemem są relacje z byłym małżonkiem, który po zostawieniu rodziny często uchyla się od płacenia alimentów a koszty utrzymania dziecka są wysokie, ze względu na nierzadką złożoność zaburzeń współwystępujących. *„Trudno w tym miejscu nie zgodzić się z tym, iż u matek występuje pełna akceptacja samego dziecka i miłość do niego, przy jednoczesnej stałej dezaprobacie faktu jego niepełnosprawności”⁴.*

Konieczność stania się terapeutą własnego dziecka zmusza do podejmowania szeregu nowych wyzwań i obowiązków. Praca z dzieckiem niepełnosprawnym w zasadzie nigdy się

¹ Karwowska M., Macierzyństwo wobec dziecka niepełnosprawnego intelektualnie, Bydgoszcz 2007, s. 63.

² Tamże, s. 63.

³ Białas M., *Odbudowa moralnego fundamentu rodziny w kontekście pracy socjalnej*. W: Wielowymiarowość kryzysu w rodzinie. Aspekt interdyscyplinarny zjawiska. Red. M. Gawęcka. Piotrków Trybunalski 2009, s. 83.

⁴ Karwowska M., Macierzyństwo wobec dziecka niepełnosprawnego intelektualnie, Bydgoszcz 2007, s. 74.

nie kończy a już „po czterech latach opieki matki zaczynają wyrażać swoje niezadowolenie związane z monotonią, powstającą izolacją socjalną i zamknięciem w zbyt małej grupie ludzi, a więc koniecznością przebywania z lekarzami, czy pedagogami ewentualnie z innymi kobietami, które mają takie same problemy. Zmęczenie objawia się również chęcią zajęcia się wreszcie czymś innym, co nie dotyczy bezpośrednio dziecka. U matek, które nie artykułują jednoznacznie takich potrzeb obserwujemy inne zjawisko, a mianowicie ucieczkę i strach przed światem wyrażające się np. delegowaniem na inne osoby zadań wykonywanych wcześniej z powodzeniem przez same kobiety”⁵.

Ciągła praca przy dziecku i przebywanie z nim powodują, iż kobiety rezygnują z siebie, a jeśli przed urodzeniem pracowały zawodowo – tracą możliwość powrotu do pracy i tym samym drogę do dalszego rozwoju. Wiele się mówi na temat potrzeby przychylności pracodawców dla matek wychowujących dziecko, jednak praktyka nie do końca jest tak optymistyczna. Pracodawcy – zwłaszcza prywatni, niechętnie zatrudniają samotne matki mając świadomość tego, że często ze względu na dziecko, mogą być one nieobecne w pracy. Znana jest także praktyka zwolnień matek, które wracają do pracy po urodzeniu dziecka. Badania przeprowadzone w Wielkiej Brytanii i Niemczech, na które powołuje się Smrokowska mówią, iż „znaczna liczba matek dzieci niepełnosprawnych znajduje się na granicy choroby psychicznej. Ankietowane kobiety mówią o wyczerpaniu, nerwowości, nie dającym odpoczynku śnie, występowaniu poczucia słabości, nadwrażliwości i nadpobudliwości na wszystkie bodźce. Wiele matek przyznaje się do nadużywania alkoholu i środków farmakologicznych. Inne powracają regularnie do myśli samobójczych. Niemal wszystkie badane kobiety interpretują urodzenie dziecka niepełnosprawnego jako macierzyństwo, które nie pozostawiło im żadnego wyboru, żadnej drogi wyjścia. Niektóre matki pisały wręcz, że dziecko zniszczyło ich życie i stało się dla nich personifikacją problemów, z którymi się stykają”⁶.

Instytucją, która kreuje zasady życia społecznego i w której odzwierciedlają się nowe reguły organizacji przestrzeni społecznej jest prawo. Wyznacznikiem zasad polityki rodzinnej

⁵ Smrokowska A., Matka dziecka niepełnosprawnego, Tematy – Pismo pracowników socjalnych, terapeutów, personelu opiekuńczego, Nr 7 – 8 Lipiec – Sierpień 1995s. 46.

⁶ Tamże, s. 47.

za pomocą aktów prawnych jest państwo, które wpływa tymi właśnie aktami na zachowania społeczne.

Lata 90-te były okresem, w którym przyjęto wiele rezolucji traktujących o rodzinie. *„W dokumentach tych można znaleźć: nowe podejście do rodziny, w którym ważne jest podkreślanie indywidualnych praw jej poszczególnych członków, w tym przede wszystkim kobiet i dzieci, pochwałę dla zasady partnerstwa i równouprawnienia w rodzinie oraz stawianie na zwiększenie możliwości zatrudnienia i samorealizacji dla wszystkich dorosłych członków rodziny. Za powyższymi postulatami stoi model rodziny, który ustawodawcy dostrzegają oraz akceptują i chcą wspierać. Jest to rodzina, w której ważni są jej wszyscy członkowie, za czym oczywiście stoi idea indywidualizmu oraz równouprawnienia i partnerstwa”*⁷.

W naszym kraju *„polityka rządu wobec rodziny wahała się od biernej do szkodliwej”*⁸, zaś przedstawiciele kolejnych partii politycznych kreują ją w myśl głoszonych światopoglądów. Program Polityki Prorodzinnej opracowany i przyjęty przez rząd SLD w 1997 roku podkreślał potrzebę niesienia pomocy rodzinom, które są mniej zamożne, zaś model rodziny w którym oboje rodzice pracują i który oparty jest na partnerstwie był modelem szeroko promowanym. Dwa lata później rząd AWS w projekcie Polityka Prorodzinna Państwa *„akcentował prokreacyjne zadania rodziny, którym podporządkowane zostały rozwiązania dotyczące wspierania matek w godzeniu obowiązków rodzinnych z zawodowymi”*⁹. Pełnomocnik Rządu ds. Równego Statusu Kobiet i Mężczyzn w roku 2005 przygotował projekt ustawy o równym statusie kobiet i mężczyzn. Wzbudził on silne kontrowersje ze względu na to, iż znalazły się w nim zapisy o równych prawach kobiet i mężczyzn w życiu prywatnym i publicznym.

- Określano w nim procentowy udział kobiet i mężczyzn w:
 - organach kolegialnych powoływanych przez przedstawicieli władzy publicznej;

⁷ Sikorska M., Nowa matka, nowy ojciec, nowe dziecko. O nowym układzie sił w polskich rodzinach, Warszawa 2009, s. 121.

⁸ Kotowska I. (red.), Scenariusze polityki ludnościowej dla Polski. Badanie eksperckie Delhi, Warszawa 2005, s. 23.

⁹ Sikorska M., Nowa matka, nowy ojciec, nowe dziecko. O nowym układzie sił w polskich rodzinach, Warszawa 2009, s. 123.

- w dostępie do edukacji (zobowiązywano Ministra Edukacji do uwzględniania w programach szkolnych tematyki równouprawnienia płci);
 - w prowadzeniu działalności gospodarczej;
 - w pracy (m. in. zakazano zadawania osobie kandydującej do pracy pytań dotyczących jej planów w tym zakresie: *„pracodawca nie może żądać od kobiety kandydującej do pracy informacji, ani orzeczenia lekarskiego co do stanu ciąży”¹⁰*.
- Zdefiniowano w nim również, czym jest molestowanie seksualne : *„powszechnie nieakceptowane zachowanie o podłożu seksualnym naruszające godność osoby molestowanej lub wywołujące atmosferę zastraszenia, upokorzenia lub wrogości”¹¹* i zakazano go;
- Zakazano także *„wprowadzania pozornie neutralnych regulacji prawnych, kryteriów lub praktyk, które mogą doprowadzić do szczególnie niekorzystnej sytuacji dla osób określanej płci w stosunku do osób płci przeciwnej”¹²*.

Proponowano też wprowadzenie w miejsce Pełnomocnika Rządu ds. Równego Statusu Kobiet i Mężczyzn wprowadzenie Urzędu ds. Równego Statusu Kobiet i Mężczyzn oraz Przeciwdziałania Dyskryminacji.

W roku 2005, kiedy to przez Sejm odrzucony został projekt, ówczesny Pełnomocnik Rządu ds. Równego Traktowania Kobiet i Mężczyzn – Magdalena Środa skomentowała ten fakt w sposób następujący:

„To kompromitacja Sejmu, w szczególności prawicowych polityków. To również kompromitacja Polski. Jesteśmy jedynym unijnym krajem, który nie posiada ustawy wspomagającej działania równościowe. Kobiety mają w Polsce zagwarantowaną równość praw, nie mają jednak równych szans i możliwości. Są niedoceniane w życiu domowym, dyskryminowane na rynkach pracy, w polityce, w edukacji, w mediach. Ustawa wprowadziłaby instytucjonalne mechanizmy przewidziane dyrektywami unijnymi,

¹⁰ Projekt Ustawy o Równym Statusie Kobiet i Mężczyzn

www.bezuprzedzen.org/prawo/art.php?art=139&print=print, stan z dnia: 10 października 2010r.

¹¹ Projekt Ustawy o Równym Statusie Kobiet i Mężczyzn
www.bezuprzedzen.org/prawo/art.php?art=139&print=print, stan z dnia: 10 października 2010r.

¹² Tamże

które funkcjonując w różnych krajach Europy, wspomagają procesy wyrównywania rzeczywistego statusu kobiet i mężczyzn i innych grup społecznych”¹³.

Po objęciu władzy przez Prawo i Sprawiedliwość urząd przestał działać, zaś stanowisko pełnomocnika wchłonięte zostało przez Ministerstwo Polityki Społecznej, a głównym przejawem polityki prorodzinnej tego rządu jest becikowe, czyli jednorazowy zasiłek wypłacany za urodzenie dziecka w wysokości 1000 złotych.

Obecny rząd powołał w roku 2008 Pełnomocnika Rządu do Spraw Równego Traktowania (nawiązując tym samym do nazewnictwa Unii Europejskiej). Elżbieta Radziszewska – pełniąca tę funkcję była oceniana przez środowiska feministyczne jako „urzędnik wyjątkowo bierny”¹⁴. Prorodzinna polityka koalicyjnego rządu PO – PSL poza wydłużeniem urlopów macierzyńskich polega na:

- zwiększeniu podatkowej ulgi rodzinnej;
- przeznaczeniu części pieniędzy z funduszy zakładowych świadczeń socjalnych na prowadzenie zakładowych żłobków i przedszkoli;
- wprowadzenie urlopów macierzyńskich¹⁵.

Działania rządu nie odniosły jednak żadnego skutku, nie miały one na celu emancypacji kobiet a jedynie ograniczanie jej do funkcji rozrodczej. Sama była pani minister – silnie związana jest bowiem z kościołem katolickim – opartym na patriarchacie, dla którego kobieta jest z natury gorsza od mężczyzny, występuje w roli matki bez prawa do samodzielnego życia.

Wydłużenie urlopów macierzyńskich spowoduje jeszcze większą niechęć pracodawców do zatrudniania kobiet.

Obecnie światowy kryzys, słaba kondycja państwa i ponad 20 lat kapitalizmu są czynnikami bardzo niekorzystnymi dla wszystkich, którzy mają w sobie jakiegokolwiek „ułomności społeczne”, czyli dla osób pod jakimś względem wykluczonych. Wbrew

¹³ www.partiakobiet.blog.pl/2009/07/08/przypomnienie-glosowania-z-2005-roku , stan z dnia 9 lipca 2009r.

¹⁴ Sikorska M., Nowa matka, nowy ojciec, nowe dziecko. O nowym układzie sił w polskich rodzinach, Warszawa 2009, s. 125.

¹⁵ Tamże, s. 125.

nieprawdziwym opiniom mediów, kobietom w PRL-u żyło się dużo lepiej niż teraz, gdyż miały pracę, dostęp do darmowej aborcji, refundację antykoncepcji. Państwo socjalistyczne bardzo wspierało samotne matki a dziś każdy, kto sobie nie radzi nie uczestniczy w pędzie za dobrami, więc powoli, wraz z pogłębianiem się kłopotów socjalnych „znika” lub staje się niewidzialny i niewygodny dla nastawionego na sukces nowego, polskiego społeczeństwa. Obecnie kobiety, które decydują się na dziecko po jego urodzeniu wpadają w pułapkę amerykanizacji rodzicielstwa i ulegają presji społeczeństwa, które wymusza na nich jak najdłuższe siedzenie z dzieckiem w domu. Dodatkowo brak żłobków i przedszkoli wymuszają późny powrót matek na rynek, co dzisiaj oznacza tak naprawdę trwałe bezrobocie. Bardzo często dzieje się tak, że kobieta, która rodzi dziecko niepełnosprawne jest słabo wykształcona, przytłoczona obowiązkami i rozgoryczona posiadaniem chorego dziecka. Ze względu na jego niepełnosprawność ponosi wyższe koszty związane z utrzymaniem, jednak jej zarobki są niskie a dyspozycyjność ze względu na częste choroby dziecka jest ograniczona. Dodatkowo brak wsparcia ze strony partnera, który bardzo często zostawia ją z chorym dzieckiem powoduje, iż jest ona całkowicie pochłonięta opieką nad nim co sprawia, że dla siebie samej i swoich potrzeb nie ma już czasu. Państwo zakazuje aborcji, utrudnia legalne zabiegi nawet w przypadku gdy stwierdzi się, iż płód jest poważnie uszkodzony i ma wadę genetyczną, nie pomaga matkom tych dzieci i nie ich wspiera w kryzysowych sytuacjach. Cała wina za niepowodzenie społeczne zrzucana jest na daną jednostkę.

„Stereotypy związane z płcią należą do najbardziej powszechnych stereotypów i społeczeństwo egzekwuje od swoich członków zgodne z nimi funkcjonowanie”¹⁶.

Emocjonalność, zdolność do poświęceń, delikatność, czułość, troska o innych, umiejętność rozumienia, ciepło w relacjach międzyludzkich oraz chęć niesienia pomocy – to cechy osobowości przypisywane kobietom¹⁷. Pole aktywności kobiecej zawężane jest do aktywności w obrębie środowiska rodzinnego, gdzie prowadzi ona dom i opiekuje się dziećmi¹⁸.

¹⁶ Strykowska M., Regulacyjna funkcja tożsamości płciowej kobiet a ich praca zawodowa, W: Stereotypy i uprzedzenia, Red. Z. Chlewiński, Warszawa 1992, s. 123.

¹⁷ Malinowska E. (red.), Sex i gender. Płeć biologiczna i kulturowa w refleksjach i badaniach młodych socjologów, Łódź 2004, s. 47.

¹⁸ Tamże, s.47.

W roku 2002 CBOS przeprowadził sondaż w którym „41% Polaków – prawie co trzeci mężczyzna (32%) i co druga kobieta (50%) – przyznało, że kobiety w Polsce są dyskryminowane, tzn. ogólnie rzecz biorąc mają gorsze szanse i możliwości w życiu niż mężczyźni”¹⁹.

Nierówność płci dostrzegana przez większą część społeczeństwa najwyraźniej widoczna jest na rynku pracy. Potwierdzeniem tego są wyniki badań przeprowadzanych przez CBOS w ostatnich latach. Kobiety w porównaniu z mężczyznami mają nadal mniejsze szanse na :

- znalezienie pracy;
- zrobienie kariery zawodowej;
- awans na stanowisko kierownicze;
- otrzymywanie wyższych zarobków.

Tym samym są najbardziej zagrożone utratą pracy.

Wydawać by się mogło, iż sytuacja ta w obecnych czasach nawet uległa pogorszeniu, ponieważ „kobietom nie pomagają również stereotypy bezrobotnych według których lepiej radzą sobie z bezrobociem niż mężczyźni. Koncentrują się wtedy na rodzinie i są bardziej odporne na demoralizację, w przeciwieństwie do mężczyzn, którzy częściej popadają w alkoholizm i zaczynają kraść”²⁰. Zdaniem niektórych autorów może to prowadzić przekonania, że „znalezienie nowej pracy jest bardziej potrzebne bezrobotnemu mężczyźnie niż bezrobotnej kobiecie i że pracodawcy powinni raczej zatrudniać mężczyzn niż kobiety”²¹.

Zdominowanie pewnych dziedzin, zawodów czy też sektorów przez przedstawicieli jednej płci jest kolejnym przejawem nierównych szans kobiet i mężczyzn na rynku pracy. Kobiety mają także ograniczony dostęp do stanowisk najwyżej usytuowanych w hierarchii organizacyjnej a gdy już uda im się to osiągnąć - tak jest np. w polityce – stawia się im

¹⁹ Dzwonkowska K., Problem równości kobiet i mężczyzn w społeczeństwie polskim na początku XXI wieku, W: Sex i gender. Płeć biologiczna i kulturowa w refleksjach i badaniach młodych socjologów, Red. E. Malinowska , Łódź 2004, s. 59.

²⁰ Tamże, s. 61.

²¹ Reszke I., Bezrobocie kobiet – stereotypy i realia, W:Co to znaczy być kobietą w Polsce? Red. A. Titkow, H. Domański, Warszawa 1995, s. 154.

wyższe wymagania. „Kobieta musi udowadniać swą przydatność w sposób jaki nie jest wymagany od mężczyzny (...), musi wykazać więcej kompetencji (doświadczenia, dyspozycyjności, itp.) niż mężczyzna (...)”²².

W naszym kraju nadal prym wiodzie stereotypowe przekonanie o pracach i zawodach typowo „kobiecych” do których zaliczane są:

- „opieka nad dziećmi;
- szkolnictwo;
- opieka socjalna;
- służba zdrowia;
- handel;
- hotelarstwo;
- gastronomia;
- niekierownicze stanowiska urzędnicze w administracji”²³.

Zawody te ze względu na ograniczone choćby możliwości awansu są mniej płatne i tym samym nie znajdują się w obszarze zainteresowań mężczyzn co skutkuje większymi możliwościami zatrudnienia ze względu na brak konkurencji. Zdaniem badaczy „zawody sfeminizowane stają się gorzej płatne dlatego, że kobiety łatwiej godzą się na niższe zarobki”²⁴.

W ogólnym przekonaniu „kobiety pracują krócej i z przerwami (ze względu na obciążenia rodzinne), zatem ich kwalifikacje, płynące z doświadczenia i praktyki, tak ważne przy podejmowaniu stanowisk kierowniczych są niższe. Ponadto uważa się, że prowadzenie domu

²² Wódz J., Legitymizacja karier politycznych kobiet w Polsce po 1989. Kilka refleksji z dziedziny socjologii polityki, W: Kobiety wobec przemian okresu transformacji, Red. K. Faliszek, E. McLean Petras, K. Wódz, Katowice 1997, s. 155.

²³ Dzwonkowska K., Problem równości kobiet i mężczyzn w społeczeństwie polskim na początku XXI wieku, W: Sex i gender. Płeć biologiczna i kulturowa w refleksjach i badaniach młodych socjologów, Red. E. Malinowska, Łódź 2004, s. 62.

²⁴ Knothe M. A., Kobiety i praca. Problemy polskiego rynku pracy dla kobiet w okresie przejścia do gospodarki rynkowej, W: Kobiety wobec przemian okresu transformacji, Red. K. Faliszek, E. McLean Petras, K. Wódz, Katowice 1997, s. 13.

*i wychowywanie dzieci stanowi przeszkodę w wykonywaniu obowiązków zawodowych, zmniejsza dyspozycyjność kobiet i ich zaangażowanie*²⁵.

Cytowane autorki są zdania, iż osiągnięcie przez kobietę stanowiska najwyższego w danej hierarchii jest możliwe dla kobiet samotnych i bezdzietnych. Małżeństwo i posiadanie dzieci postrzegane są jako „czynniki ryzyka skłaniające ją do zaniedbywania swojej kariery kosztem rodziny”²⁶. Kobieta – szef jest też niechętnie postrzegana przez pracowników a zwłaszcza mężczyzn.

Nadal dominuje przekonanie, że powinna ona zajmować się obowiązkami w domu, gdyż jej kariera zawodowa z pewnością będzie ze stratą dla rodziny.

W roku 2008 przeprowadziłam badania wśród kobiet z województwa łódzkiego. Respondentkami były matki samotnie wychowujące dziecko ze sprzężoną niepełnosprawnością, którym udało się po okresie pobytu w domu z małym dzieckiem wrócić do pracy. Matki – z wykształceniem zawodowym zarówno przed jak i po powrocie do pracy pracowały jako szwaczki. Badanie dotyczyło potrzeb zawodowych, *„względnie stałych, preferowanych i określonych kategorii wzmocnień środowiska pracy, które w indywidualnym doświadczeniu tworzą pewnego rodzaju system hierarchiczny”*²⁷. Najważniejszym wzmocnieniem dla tych matek okazała się potrzeba możliwości współpracy z innymi pracownikami i zaprzyjaźniania się z nimi. Wyniki takie zapewne zrodziły się na skutek bardzo długiego okresu osamotnienia, ograniczonych kontaktów z ludźmi tym bardziej ze względu na widoczną niepełnosprawność dziecka²⁸.

Wniosek nasuwa się sam – możliwość pracy pozwala kobietom na utrzymanie równowagi psychicznej i oderwanie się choćby na parę godzin od problemów życia codziennego.

Przedmiotem zainteresowania uczyniono zatem opinie matek dzieci ze złożoną niepełnosprawnością dotycząca ich wiedzy na temat dyskryminacji kobiet – takich samych

²⁵ Vinnicombe S., Colwill N. L., Kobieta w zarządzaniu, Wrocław 1999, s. 28.

²⁶ Vinnicombe S., Colwill N. L., Kobieta w zarządzaniu, Wrocław 1999, s. 28.

²⁷ Czarnecki K., Profesjologia w zarysie (rozwój zawodowy człowieka), Radom 1996, s. 41.

²⁸ Machalska R., Potrzeby zawodowe matek wychowujących dziecko ze sprzężoną niepełnosprawnością. W: Z rodziną i dla rodziny w dobie globalizacji. Red. H. Marzec, Piotrków Trybunalski 2011, s. 265-267.

jak one na rynku pracy. Narzędziem w przeprowadzonych badaniach był kwestionariusz ankiety²⁹.

Badanie przeprowadzone zostało we wrześniu 2011 roku na terenie Łodzi. Objęto nim 30 matek niepełnosprawnych dzieci z których większość (40%) posiada wykształcenie zawodowe, po 20% - podstawowe i średnie, wykształcenie wyższe posiada 13% zaś 6,6% - techniczne. Średnia wieku badanych matek wyniosła 44 lata.

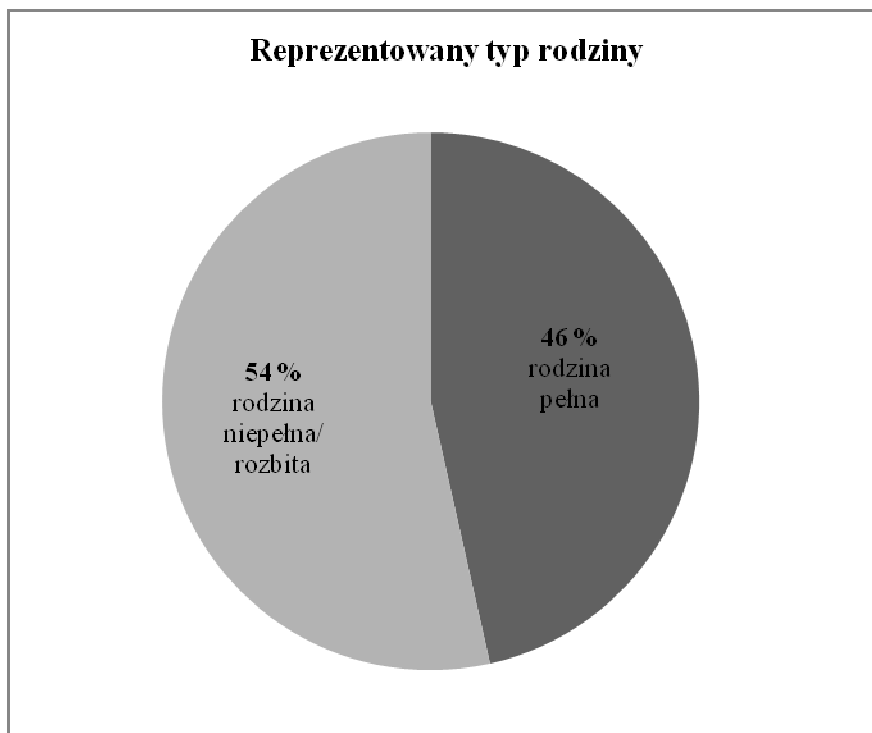
Celem badania było poznanie opinii respondentek na temat ich wiedzy w zakresie dyskryminacji płciowej na rynku pracy ze szczególnym uwzględnieniem matek posiadających dziecko niepełnosprawne, które zawsze przecież wymagać więcej uwagi i czasu niż zdrowe dziecko.

Wyniki badań

Rys. 1.

Sytuacja rodzinna badanych matek

²⁹ Pilch T., Bauman T., Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe, Warszawa 2001.

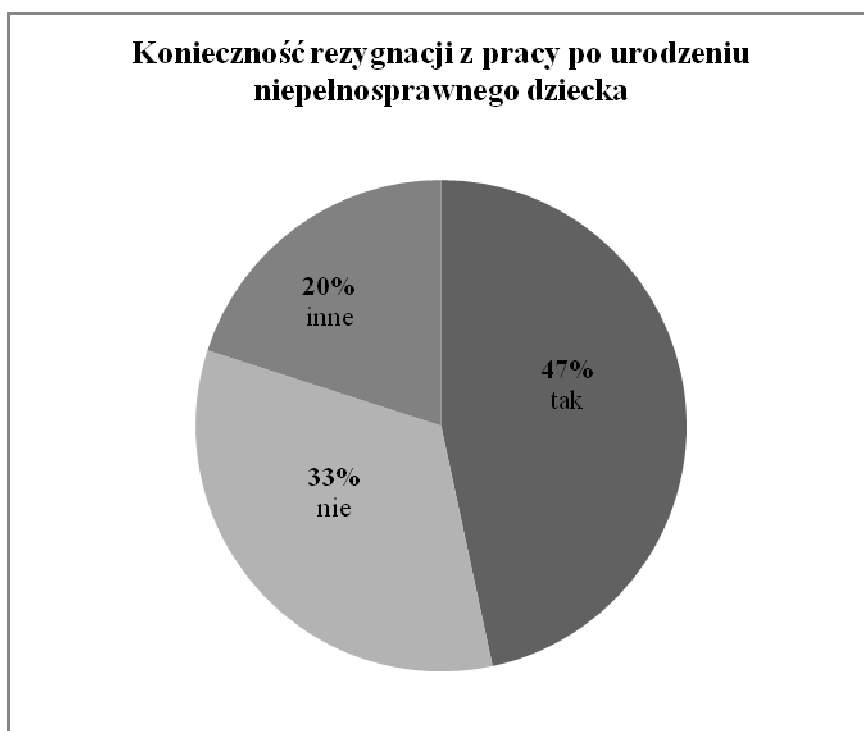
Źródło: badania własne

Procentowy rozkład danych przedstawia sytuację, w jakiej w momencie badania znalazły się respondentki. Ponad połowa z nich została z dzieckiem sama, gdy tylko okazało się, że dziecko jest niepełnosprawne i „nie da się go z tego wyleczyć”. Na uwagę zasługuje fakt, iż jest to zazwyczaj pierwsze i jedyne dziecko tych matek.

Pozostałe kobiety, których rodzina jest pełna posiadają jeszcze zdrowe dzieci co – jak sądzą ma duże znaczenie dla ich mężów, którzy większą uwagę skupiają na nich właśnie.

Rys. 2

Sytuacja zawodowa matek po urodzeniu niepełnosprawnego dziecka

Źródło: badania własne

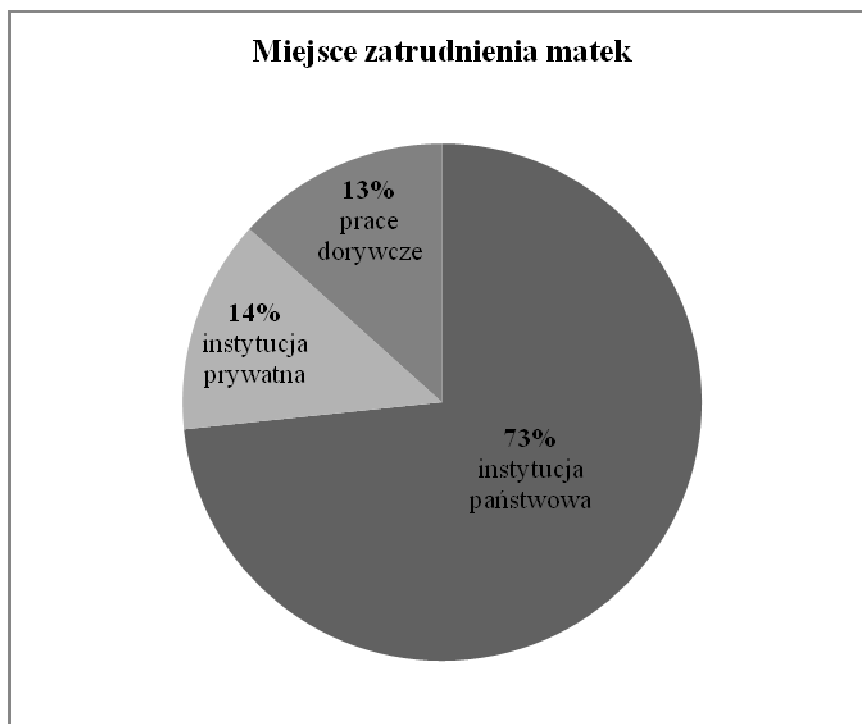
Decyzję o rezygnacji z pracy musiało podjąć 47% badanych matek. Jest to konsekwencja wymuszona przez dziecko ze względu na złożoność i specyfikę zaburzeń oraz ograniczenia czasowe stosowane w przedszkolach , gdzie pobyt darmowy trwa w godzinach: 9 – 14. Nierealnym staje się zatem powrót do pracy na tak krótki okres czasu.

Matki, które nie musiały zrezygnować z pracy (33%) angażują do opieki nad dzieckiem swoich rodziców, teściów swoje rodzeństwo bądź starsze – zdrowe dzieci.

Ostatnią grupę (20%) stanowią kobiety, które nigdy nie pracowały .

Rys. 3

Rozkład wyników odnoszących się miejsc pracy badanych matek

Źródło: badania własne

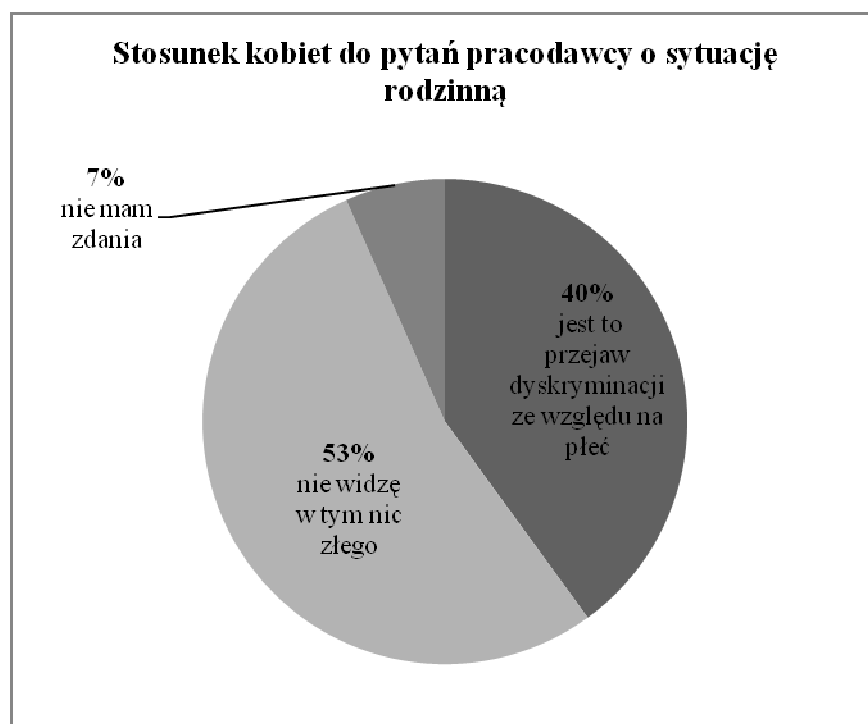
Zatrudnienie w instytucji państwowej, które posiadała większość matek pozwoliła części z nich wrócić na swoje, bądź zbliżone stanowiska. Dodać należy, iż są to wszystko zawody „*typowo kobiece*” o których pisała Dzwonkowska i w których nie ma większego ryzyka konkurencji ze strony mężczyzn.

13% kobiet pracowało dorywczo i – jak zaznaczyło w ankiecie – nadal tak zdarza im się pracować ze względu na ciężką sytuację materialną (dotyczy to matek samotnych).

Praca w instytucji prywatnej wiązała się z nieposiadaniem umowy na czas nieokreślony, co miało swoje smutne konsekwencje, gdyż po powrocie z urlopu macierzyńskiego pracodawca nie przedłużał z nimi umowy.

Rys. 4

Opinie kobiet na temat pytań ze strony pracodawcy dotyczących ich sytuacji rodzinnej

Źródło: badania własne

Badane kobiety w większości (53%) nie uważały pytań pracodawcy o sytuację rodzinną za niewłaściwe. Dodać należy, iż opinię taką wyrażały w większości matki, które związane były z instytucją państwową w większości sfeminizowaną.

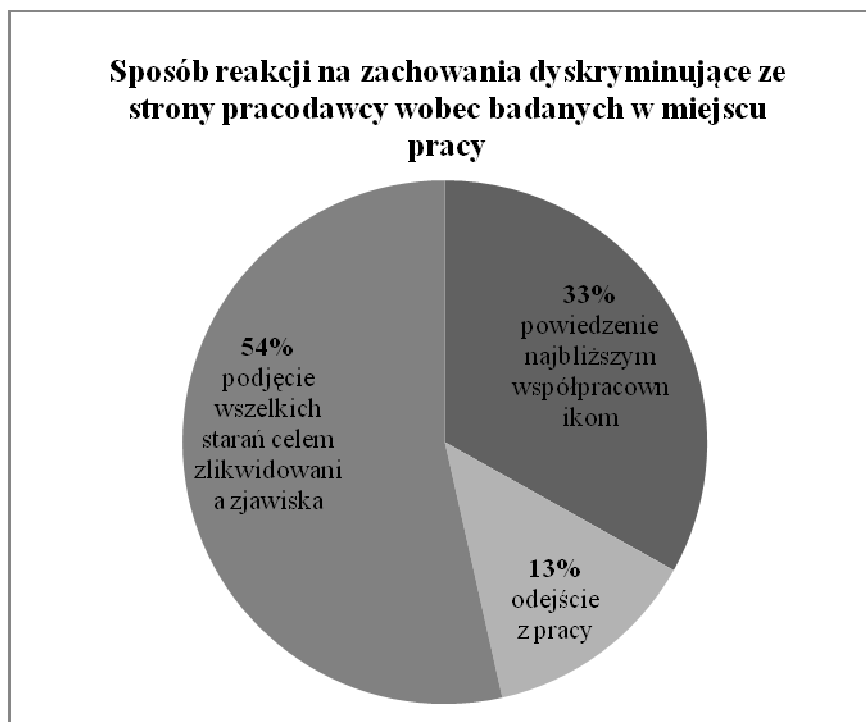
40% jednak uznało, iż jest to przejaw dyskryminacji ze względu na płeć. W grupie tej znalazły się przede wszystkim kobiety, które pracowały w instytucjach prywatnych.

Najmniej liczna grupę stanowią tutaj jednak kobiety, które nigdy nie pracowały i one właśnie (7%) nie miały na ten temat zdania.

Opinie matek na temat udzielania odpowiedzi na takie pytania były podzielone: 53% uznało, iż należy na takie pytania odpowiedzieć zaś 47% była zdania, że nie udzieliłaby na to pytanie odpowiedzi.

Rys. 5

Wyniki w grupie matek odnoszących się do sposobu reakcji na dyskryminujące zachowania ze strony pracodawców

Źródło: badania własne

Podjęcie wszelkich starań celem zlikwidowania zjawiska dyskryminacji zdaniem 54% kobiet byłaby najwłaściwszą reakcją, gdyby zetknęły się z tym w miejscu pracy.

33% matek poza powiedzeniem o tym znajomym nie zrobiłaby nic, zaś 13% ankietowanych odeszłoby z pracy bez zbędnych wyjaśnień.

Rys. 6

Procentowy rozkład wyników odzwierciedlających wiedzę kobiet na temat instytucji pomagających ofiarom dyskryminacji płciowej w miejscu pracy

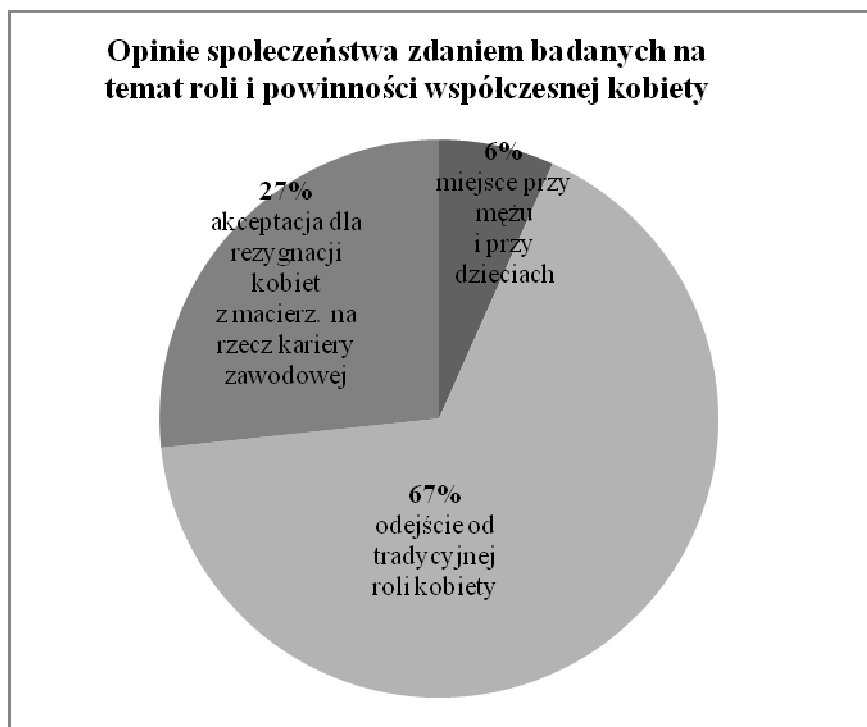
Źródło: badania własne

Jak pokazują wyniki 40% matek dzieci niepełnosprawnych nie posiada wiedzy na temat instytucji udzielających pomocy osobom dyskryminowanym w miejscu pracy przez pracodawcę. W większości były to matki, które pracowały w instytucjach państwowych, bądź też te, które nigdy nie pracowały.

Wiedzę na temat tego, co należałoby zrobić i dokąd się udać posiada 27% indagowanych, zaś 33% wskazało, iż ta problematyka ze względu na to, że – jak określili „ich nie dotyczy” zaznaczyły, że nie interesuje się tą kwestią.

Rys. 7

Procentowy rozkład wyników dotyczących wiedzy matek dzieci niepełnosprawnych na temat opinii społeczeństwa odnoszących się do roli i powinności współczesnej kobiety

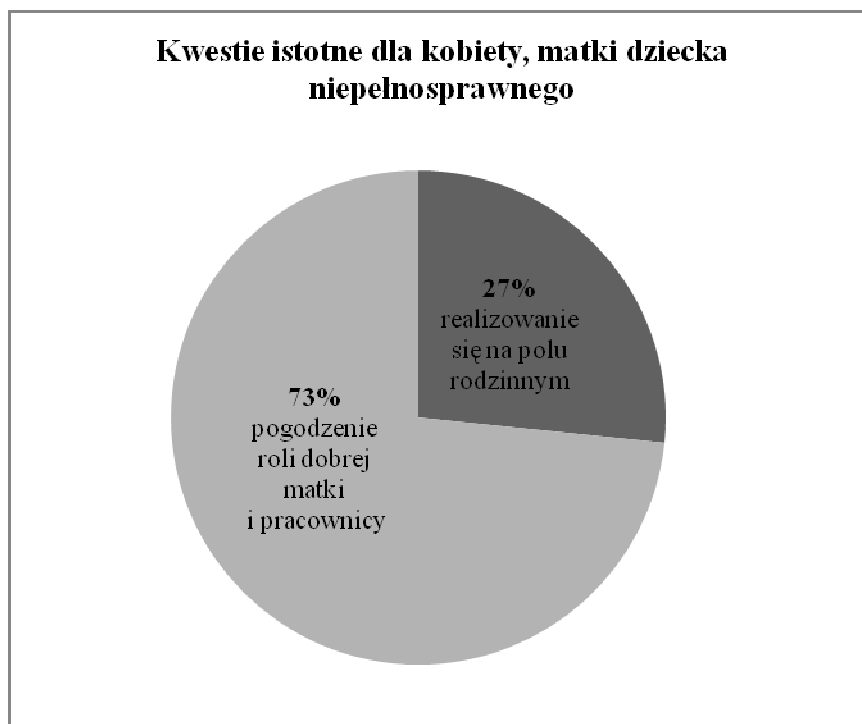

Źródło: badania własne

Badane matki w większości (67%) żyją w przekonaniu, iż społeczeństwo polskie w większości uznaje odejście od tradycyjnej roli kobiety. Opinię zbliżoną – akceptację dla rezygnacji z macierzyństwa na rzecz kariery zawodowej odczytuje z opinii społecznych 27% kobiet. 6% Matek wpisuje się w stereotyp roli kobiety twierdząc, iż istnieje społeczna akceptacja tylko dla takiej kobiety, której miejsce jest przy mężu i dzieciach.

Rys. 8

Opinie odnoszące się do kwestii istotnych w życiu dla matek dzieci niepełnosprawnych

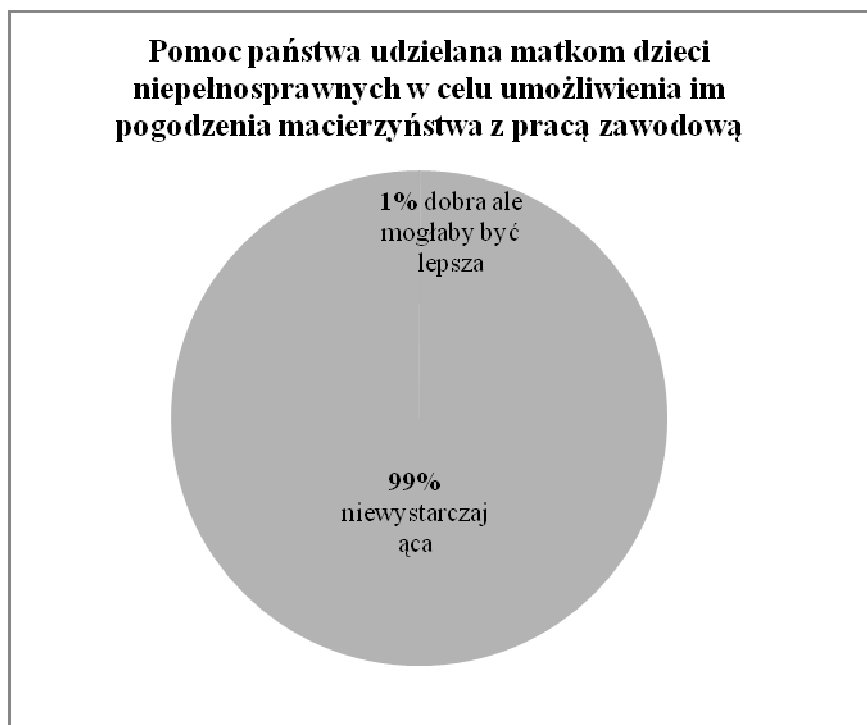
Źródło: badania własne

Pogodzenie roli dobrej matki i pracownicy, co w świetle istniejących, silnie zakorzenionych przekonań stereotypowych jest bardzo mało prawdopodobne jest aż dla 74% matek kwestią najistotniejszą w życiu.

27% kobiet uważając, iż dla nich najistotniejsze jest jednak realizowanie się w domu, na polu rodzinnym wpisuje się w pokutującą opinię na temat roli kobiety w społeczeństwie.

Rys. 9

Opinie badanych matek na temat pomocy niesionej im przez państwo dla umożliwienia im pogodzenia macierzyństwa z pracą zawodową

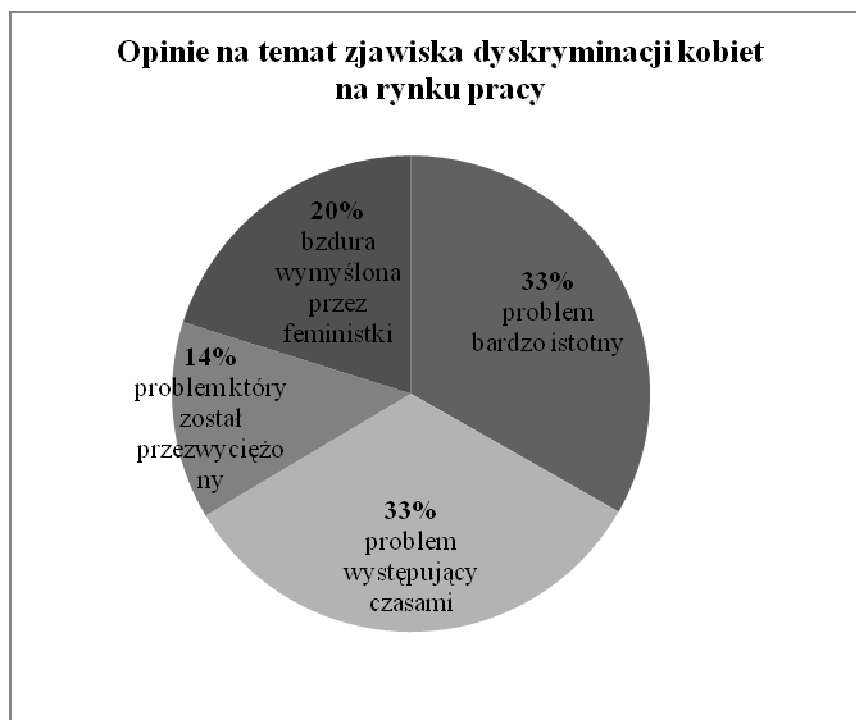

Źródło: badania własne

Jednomysłność matek dzieci niepełnosprawnych dotycząca niewystarczającej pomocy państwa mającej na celu pomoc w pogodzeniu macierzyństwa z pracą zawodową przekłada się z pewnością też na matki dzieci zdrowych. Kobieta po urodzeniu dziecka najczęściej „wypada z obiegu”, jej uwaga poświęcona jest dziecku i tym samym ograniczone są jej możliwości rozwoju poza domem. Powrót często kończy się po pewnym czasie zwolnieniem i siłą rzeczy wraca „do domu”. Państwo, mimo wielu obietnic nie stara się w żaden sposób pomóc tym kobietom. Oczekuje się od nich, że będą chętnie poświęcały się roli matki, ale niewiele daje się w zamian. Stąd też jednomysłna opinia matek potwierdzająca niewystarczającą pomoc państwa w pogodzeniu obu tych ról.

Rys. 10

Procentowy rozkład opinii badanych matek dotyczących występowania na rynku pracy zjawiska dyskryminacji płciowej

Źródło: badania własne

Zdaniem Ewy Malinowskiej „do feminizmu dochodzi się dwiema – często krzyżującymi się drogami: osobiście doświadczając dyskryminacji z powodu płci lub zdobywając wiedzę o społecznych nierównościach”³⁰.

Wyniki przeprowadzonej ankiety pokazują, iż kobiety nie identyfikują się z feministkami. Prezentują subiektywne opinie na temat zjawiska dyskryminacji, o którym jednak niewiele wiedzą i nie chcą wiedzieć, gdyż są pogodne ze swoją sytuacją. Bagatelizują to, ponieważ nie znają innych wzorców i nie mają siły na walkę z dyskryminacją, wolą udawać, że takiego problemu nie ma.

Wnioski:

³⁰ Malinowska E. (red.), Sex i gender. Płeć biologiczna i kulturowa w refleksjach i badaniach młodych socjologów, Łódź 2004, s. 169.

- Różnorodność i skrajność opinii ankietowanych na temat wiedzy i stosunku do zjawiska dyskryminacji kobiet na rynku pracy świadczy o niskim poziomie świadomości ;
- Praca na państwowej posadzie, bądź jej brak spowodowały, iż badane matki nie dostrzegają zjawiska bądź nie interesują się nim w myśli przekonania, że „mnie to nie dotyczy”;
- Badane kobiety w większości nie mają żadnych wyższych aspiracji i ambicji zawodowych. Nie myślą o tym, że to co rozpoczęły 100 lat temu feministki należy udoskonalać, gdyż w porównaniu z innymi krajami jesteśmy daleko w tyle;
- Potrzeba z pewnością przeprowadzenia dalszych badań celem bardziej szczegółowego zgłębienia tematu.

Zakończenie:

Spóecznie funkcjonujący wzorzec na temat kobiet powoduje, iż uważa się je za: osoby o „słabej konstrukcji biologicznej (menstruacja, menopauza, poród, ciąża, laktacja) co czyni je materialnie uzależnionymi od mężczyzny”³¹.

Matki dzieci niepełnosprawnych często mają poczucie „pejoratywnej odmienności”³². Jest to tym bardziej silne im głębsza, bardziej złożona i widoczna jest niepełnosprawność ich dziecka. Matki te są „są bardzo wrażliwe na wszelkie przejawy okazywanej im niechęci, okazywaną im obojętność i brak wyraźnych przejawów akceptacji”³³. Posiadanie dziecka niepełnosprawnego w odczuciach samych matek odczuwane jest w kategoriach „krańcowego, negatywnego piętna, czy też hańby, od której pragną się one uwolnić”³⁴. Doprowadza to niekiedy do zaniżania przez nie samooceny i zniechęcenia siebie.

Dyskryminacja tych kobiet ma zatem miejsce:

- w społeczeństwie - ze względu na płeć;

³¹ Karwowska M., Macierzyństwo wobec dziecka niepełnosprawnego intelektualnie, Bydgoszcz 2007, s. 75.

³² Tamże, s. 76

³³ Tamże, s. 76.

³⁴ Tamże, s. 77.

- wśród kobiet - ze względu na niepełnosprawność dziecka o powstanie której są przecież obwiniane.

Tworzy się z tego swoista triada dyskryminacyjna: kobieta – matka – matka dziecka niepełnosprawnego. Dla pracodawcy są to trzy powody dla których zapewne nie weźmie pod uwagę tej kandydatury.

„Nierówności płci na rynku pracy polegające na gorszym traktowaniu kobiet wciąż występują i nie zlikwidują ich przepisy prawne, w szczególności gdy nie będą one egzekwowane. Pozytywne rozwiązanie tej kwestii leży nie tylko w interesie kobiet lecz całego społeczeństwa, które powinno pełniej wykorzystywać potencjał zawierający się w kwalifikacjach i kompetencjach kobiet (...). Dążenie do zwiększania liczby kobiet na wszystkich stanowiskach, a zwłaszcza do obsadzenia czołowych pozycji menedżerskich zakorzenione jest w kontekście zapewnienia różnorodności zasobów ludzkich i jest niezbędne do prawidłowego funkcjonowania gospodarki wolnorynkowej oraz demokratycznego społeczeństwa”³⁵.

³⁵ Dzwonkowska K., Problem równości kobiet i mężczyzn w społeczeństwie polskim na początku XXI wieku, W: Sex i gender. Płeć biologiczna i kulturowa w refleksjach i badaniach młodych socjologów, Red. E. Malinowska, Łódź 2004, s. 64 – 65.

Bibliografia

1. **Białas M.** (2009): *Odbudowa moralnego fundamentu rodziny w kontekście pracy socjalnej*. W: Wielowymiarowość kryzysu w rodzinie. Aspekt interdyscyplinarny zjawiska. Red. M. Gawęcka. Piotrków Trybunalski: Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, s. 81-87.
2. **Czarnecki K.** (1996): *Profesjologia w zarysie (rozwój zawodowy człowieka)*, Radom: Wydawnictwo: Biblioteka Pedagogiki Pracy, Instytut Technologii Eksploatacji.
3. **Dzwonkowska K.** (2004): *Problem równości kobiet i mężczyzn w społeczeństwie polskim na początku XXI wieku*, [w:] Sex i gender. Płeć biologiczna i kulturowa w refleksjach i badaniach młodych socjologów, Malinowska E. (red.), Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
4. **Karwowska M.,** (2007): *Macierzyństwo wobec dziecka niepełnosprawnego intelektualnie*, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
5. **Knothe M. A.,** (1997): *Kobiety i praca. Problemy polskiego rynku pracy dla kobiet w okresie przejścia do gospodarki rynkowej*, [w:] Kobiety wobec przemian okresu transformacji, red. K. Faliszek, E. McLean Petras, K. Wódz, Katowice: Wydawnictwo „Śląsk”.
6. **Kotowska I.** (red.), (2005): *Scenariusze polityki ludnościowej dla Polski. Badanie eksperckie Delhi*, Warszawa: Wydawnictwo Szkoła Główna Handlowa.
7. **Machalska R.** (2011): *Potrzeby zawodowe matek wychowujących dziecko ze sprzężoną niepełnosprawnością*, [w:] Z rodziną i dla rodziny w dobie globalizacji, red. H. Marzec, Piotrków Trybunalski: Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie.
8. **Malinowska E.**(red.), (2004): *Sex i gender. Płeć biologiczna i kulturowa w refleksjach i badaniach młodych socjologów*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
9. **Pilch T., Bauman T.** (2001): *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.

10. **Reszke I.** (1995): *Bezrobocie kobiet – stereotypy i realia*, [w:] Co to znaczy być kobietą w Polsce? Red. A. Titkow, H. Domański, Warszawa: Wydawnictwo IFIS PAN
11. **Sikorska M.** (2009): *Nowa matka, nowy ojciec, nowe dziecko. O nowym układzie sił w polskich rodzinach*, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i profesjonalne.
12. **Smrokowska A.** (1995): *Matka dziecka niepełnosprawnego*, Tematy – Pismo pracowników socjalnych, terapeutów, personelu opiekuńczego, Nr 7 – 8 Lipiec – Sierpień 1995, s. 44-50.
13. **Strykowska M.**, (1992): *Regulacyjna funkcja tożsamości płciowej kobiet a ich praca zawodowa*, [w:] Stereotypy i uprzedzenia, red. Z. Chlewiński, Warszawa: Wydawnictwo PAN.
14. [www.bezuprzedzen.org/prawo/art.php?art=139&print=print\(10.10.2010\).](http://www.bezuprzedzen.org/prawo/art.php?art=139&print=print(10.10.2010).)
15. www.partiakobiet.blog.pl/2009/07/08/przypomnienie-glosowania-z-2005-roku(09.07.2009).
16. **Wódz J.**, Legitymizacja karier politycznych kobiet w Polsce po 1989. Kilka refleksji z dziedziny socjologii polityki, [w:] Kobiety wobec przemian okresu transformacji, red. K. Faliszek, E. McLean Petras, K. Wódz, Katowice 1997, Wydawnictwo „Śląsk
17. **Vinnicombe S., Colwill N. L.**, Kobieta w zarządzaniu, Wrocław 1999, Wydawnictwo Astrum.

Nota o autorze:

mgr Renata Machalska renata.m@poczta.onet.eu

- Oligofrenopedagog;
- Pedagog specjalny w zakresie usprawniania dzieci ze sprzężonymi niepełnosprawnościami;
- Certyfikowany Terapeuta Integracji Sensorycznej;
- Absolwentka Gender Studies – Polityka równych szans w procesie kształcenia;
- W trakcie studiów z zakresu Pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej.

Pracuje w Zespole Szkół Specjalnych Nr 2 w Łodzi w Oddziale dla uczniów ze sprzężonymi niepełnosprawnościami, prowadzi także zajęcia indywidualne z zakresu Integracji Sensorycznej i Stymulacji Polisensorycznej. Od roku 2009 wykładowca w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Łodzi w której prowadzi zajęcia z zakresu:

- Metodyki kształcenia zintegrowanego;
- Dydaktyki ogólnej;
- Dydaktyki specjalnej.

Zainteresowania naukowe:

- ♦ Nauczyciel – pedagog specjalny i trudności związane z wykonywanym zawodem (system wartości, umiejscowienie poczucia kontroli, zagrożenie syndromem wypalenia zawodowego);
- ♦ Potrzeby zawodowe pedagogów specjalnych;
- ♦ Problematyka niepełnosprawności dziecka i jej implikacje dla rodziny;
- ♦ Tematyka gender – polityka równych szans.

mgr Renata Machalska

- The Special Educator in range of work with handicapped persons;
- Special Educator in range children's improving with coupling are handicap;
- Certified Therapist of Sensory Integration;
- Finished the Gender Studies - the Politician of even chances in process the education;
- The presents studies the Pedagogy of Children's Age.

Works in the Team of Schools Special No. 2 in Lodz in Squad for pupils with coupling are handicap, the Sensory Integration leads with range the individual occupations also and the Polisensory Stimulation. Since year 2009 lecturer at Higher Pedagogical School in Lodz in which it leads with range occupation:

The Methodology of education integrated;

- General Didactics;
- Special Didactics.

Scientific interests:

- Teacher - special educator and difficulty connected from executed the occupation (the system of value, putting the feeling of control, threat the syndrome of professional burning);
- Special educators' professional needs;
- Problems of the child's is handicap and her implications for family;
- The subject matter the gender - the politician of even chances.